

SZEMLE

MAGYAR PEDAGÓGIA

96. évf. 4. szám 377–382. (1996)

A Nemzeti Alaptanterv és a fogyatékos gyermekek iskolai fejlesztésének tartalmi szabályozása*

Illyés Sándor

Bárcei Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola

A tartalmi szabályozás és a gyermeki sajátosságok

A Nemzeti Alaptanterv azokat az ismeretátadási és képességfejlesztési folyamatokat foglalja össze, amelyeket a kötelező alapfokú oktatás keretében a gyermekek hatéves kor előtti spontán fejlődésének, valamint családi és óvodai fejlesztésének eredményeire építve a tízosztályos általános iskolának az önálló életvezetésre, illetve a továbbtanulásra való felkészítéshez meg kell valósítania.

Az Alaptanterv a tanítási idő 50–70%-ában elérhető minimális követelmények előírásával egységesíti és szabályozza a kötelező alapfokú oktatásban résztvevő iskolák munkáját. Alapul szolgál az egyes iskolák részletesebb tanterveinek, tantárgyi programjainak kidolgozásához, a tankönyvek és más taneszközök kialakításához, valamint a közoktatási törvény által előírt alpműveltségi vizsga követelményeinek meghatározásához. A közoktatás minden iskolatípusban elősegíti a műveltségelemek egységes és arányos feldolgozását és az iskolatípusok közötti átjárhatóságot.

A Nemzeti Alaptanterv az ismeretátadási és képességfejlesztési feladatokat tíz műveltségi területre bontva (anyanyelv és irodalom, élő idegen nyelv, matematika, ember és társadalom, ember és természet, földünk és környezetünk, művészetek, informatika, életviteli és gyakorlati ismeretek, testnevelés és sport) foglalja össze. A 6–16 éves korig terjedő tízéves életkori sávot fejlődéslélektanilag két fejlődési szakaszra (kisiskoláskor, pubertáskor) osztja, és az egyes műveltségi területeken az általános fejlesztési követelményeket, a fejlődéslélektani sajátosságokat figyelembevéve a két korcsoport számára külön határozza meg. Az egyes műveltségi területek százalékos arányát az életkori sajátosságok figyelembevételével a két fejlődési szakaszban eltérő módon állapítja meg. A tíz osztályfokot az osztályoknál nagyobb pedagógiai szakaszokra bontja (1–4. osztály, 5–6. osztály, 7–8. osztály, 9–10. osztály), és az egyes műveltségi területeken a részletes

* Közlésre érkezett 1996 szeptember

fejlesztési követelményeket a négy pedagógiai szakasz számára jelöli ki. E négy szakasz kezdő és záró pontját életkorhoz, illetve osztályfokhoz kötve határozza meg, de a szakaszokon belül feloldja az életkor és az osztályfok szigorú egymáshoz rendelését.

A képzés minden területén és minden életkorban érvényesítendő követelményként jelöli meg a hon- és népismeret, az Európához és a nagyvilághoz való kapcsolódás, a kommunikációs kultúra, a tanulás és a pályaeorientáció fejlesztését.

A Nemzeti Alaptanterv az alapfokú oktatást valamennyi iskolatípusban és a teljes iskoláskorú népességre kiterjedően általános szinten és keretjelleggel szabályozza. A műveltségterületek és a képességfejlesztési feladatok minimális szintjének meghatározásával széles mozgásteret biztosít az iskolák és a pedagógusok számára a helyi pedagógiai célkitűzések, az iskolával szembeni szülői elvárások és az iskolába járó gyermekek sajátosságainak figyelembevételére.

Az Alaptanterv a pedagógiai szakaszok kialakításakor és a követelmények meghatározásakor a gyermekek testi és lelki fejlődésének sajátosságaihoz igazodik. „A NAT a kötelező iskoláztatás két nagy szakaszának (1–6.; 7–10. évfolyamok) tervezésekor az egyes műveltségi területek követelményeinek meghatározása során figyelembe vette a tanulók életkori sajátosságait. E jellemzők a különböző tantervi változatok, a helyi tantervek készítésekor is meghatározó jelentőségűek. A műveltségi területek tananyagának elsajátítását, a képességek fejlődését és a követelmények elérését a pedagógiai tevékenység, valamint a tanulók életkori és egyéni sajátosságai egymással kölcsönhatásban befolyásolják. Az életkori sajátosságok az azonos korcsoportba tartozó gyermekek és ifjak közös jellemzői. Átlagos viszonyítási alapot jelentenek, amelytől az egyének számos tényező (pl. biológiai adottságok, élettörténet, szociokulturális, gazdasági háttér) következtében individuális vonásaikban (pl. fejlődési tempó és dinamika, értelmi és érzelmi társas tulajdonságok szerint) eltérnek.”

Az egyéni különbségek szem előtt tartásával” [...] a tartalmi szabályozást a NAT úgy valósítja meg, hogy az egységesítést szolgáló közös alapra az iskolák, a pedagógusok, a tanulók sokféle, differenciált tevékenysége épülhessen [...] A NAT-ban képviselt értékek az egységes, alapvető követelmények és az ezekre épülő differenciálás egyaránt azt a célt szolgálják, hogy a tanulók – adottságaikkal, fejlődésükkel, iskolai és iskolán kívüli tanulásukkal, egyéb tevékenységeikkel, szerzett és spontán tapasztalataikkal összhangban – minél teljesebben bontakoztathassák ki személyiségüket.”

A NAT „[...] lehetőséget kíván adni a tanulók tudásának kellő ideig tartó érlelődéséhez, egyéni fejlődési különbségeiknek, gyorsabb vagy lassabb tanulási tempójuknak a figyelembevételéhez.” Ezért „[...] a pedagógusoknak fontos feladata, hogy megismerje a tanulók sajátos tanulási típusát, stílusát, szokásait. Vegye figyelembe a megismerés életkori és egyéni jellemzőit, ezekre alapozza a tanulás fejlesztését.”

A Nemzeti Alaptanterv az egyéni különbségekhez igazodó differenciált oktatás szükségességének hangsúlyozása mellett két területen, a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásánál, valamint a fogyatékos tanulók oktatásánál külön is foglalkozik a tanulói össznépességen belül elkülöníthető két sajátos csoport oktatásának kérdéseivel.

„Abból kiindulva, hogy a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- és más fogyatékoságúak az egységes emberi faj egyenértékű, de sajátos tagjai, s nem külön (még kevésbé kisebb értékű) embertípusok, a fogyatékos tanulók esetében is a NAT egységes követel-

ményrendszerét kell alapul venni. Ennek során ezen tanulók fogyatékoságainak lehetőségeihez, korlátaikhoz és speciális szükségleteihez igazodva elsősorban a következő elvek alkalmazandók:

- a követelmények teljesítéséhez hosszabb időszavok, keretek megjelölése ott, ahol erre szükség van;
- az előírt minimális teljesítményekre szükség esetén sajátos, a fogyatékoságnak megfelelő tartalmak, követelmények kialakítása és teljesítése;
- az iskolák segítő megkülönböztetéssel, differenciáltan, egyénileg is segítsék ezeket a tanulókat a követelmények elérésében, elsősorban az önmagukhoz viszonyított fejlődésüket értékelve.

A fogyatékoság egyes típusainál az alapműveltségi vizsga követelményétől (vagy annak bizonyos részeitől) való eltérés lehetőségeiről a vizsgaszabályzat és az egyes tantervek adnak eligazítást.

A NAT-nak az egyes fogyatékoságok terén történő konkrét alkalmazásáról, a tananyagokról, a fejlesztési követelményekről és a minimális teljesítményekről külön tantervi irányelvek készülnek. Ezek kiadásáról a Művelődési és Közoktatási Minisztérium gondoskodik.”

A tantervi irányelvek kidolgozására létrehozott munkabizottság

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium a Nemzeti Alaptanterv kiadását előíró 130/1995. (X. 26.) sz. Korm. rendelet alapján a tantervi irányelvek kidolgozására 1996. januárjában munkabizottságot kért fel.

A bizottság tagjai:

Babai László, a beszéd fogyatékos gyermekeket nevelő, oktató Általános Iskola és Diákotthon igazgatóhelyettese, Kőszeg;

Helesfai Katalin, a vak gyermekeket nevelő, oktató Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Budapest;

Jankó Brezovay Pálné, a gyengénlátó gyermekeket nevelő, oktató Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Budapest;

Madarász Istvánné, az értelmi fogyatékos gyermekeket nevelő Általános Iskola igazgatója, Budapest;

Mihalovics Jenő, a siket gyermekeket nevelő, oktató Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Kaposvár;

Nádas Pál, a mozgásfogyatékos gyermekeket nevelő, oktató Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Budapest;

Dr. Sári Jánosné, a nagyothalló gyermekeket nevelő, oktató Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Budapest;

Szabó Imre, az értelmi fogyatékos gyermekeket nevelő Általános Iskola és Diákotthon igazgatója, Debrecen;

Tölgyeszéky Papp Gyuláné, a Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájának igazgatója, Budapest;

Vinczéné Bíró Etelka, az Országos Közoktatási Intézet tudományos munkatársa.

A bizottság vezetéssel működik, titkári feladatait *Nagy Gyöngyi Mária*, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium főtanácsosa látja el.

A bizottság eddigi munkája során javaslatként megfogalmazódtak azok az alapelvek, amelyeket a bizottság az irányelvek kidolgozásakor követni kíván.

A Nemzeti Alaptanterv gyógypedagógiai alkalmazásával kapcsolatos tantervi irányelvek kidolgozásának alapelvei

A Nemzeti Alaptanterv az általános fejlesztési követelményeket a gyermekek testi és lelki fejlődésének, életkori sajátosságainak figyelembevételével határozza meg.

A fogyatékos gyermekeknél egyes életkori sajátosságok ugyanabban az életkorban jelennek meg, mint a nem fogyatékos gyermekeknél, más életkori sajátosságok – mint például a kognitív funkciókhoz kötött életkori sajátosságok – kisebb-nagyobb életkori késéssel alakulnak ki. Az értelmi működések, a látás, hallás, a beszéd és a mozgás sérülése olyan képességihiányokat és képességzavarokat okoznak, amelyek a nem fogyatékos gyermekeknél nem fordulnak elő.

Az irányelvekben a Nemzeti Alaptanterv tárgyalási mélységének és terjedelmének megfelelően a pedagógusok ismereteihez illeszkedő szinten fogyatékosági típusonként össze kell foglalni a fogyatékosok életkori sajátosságait, a jellegzetes képességihiányokat és képességzavarokat, és az ezekből fakadó sajátos nevelési szükségleteket.

A fogyatékos gyermekek testi és lelki fejlődése lassabban valósul meg, az egyes funkciók fejlődési üteme eltérő, és a funkciók között életkoronként a szokásostól eltérő együttjárások alakulnak ki. Mindezek figyelembevételével fogyatékosági típusonként az irányelvekben meg kell határozni azokat a fejlődési szakaszokat, amelyek pedagógiai szempontból egységesnek tekinthetők, és amelyek végén pedagógiai szempontból a fejlődésben fordulópont van.

Figyelembevéve, hogy a fogyatékos gyermekek fejlődési üteme egyénenként is jelentősen eltér, fogyatékosági típusonként meg kell határozni a fejlődési szakaszok hozzávetőleges életkori határait.

Az egyes fogyatékosági típusok életkori sávokhoz is kötött fejlődési szakaszainak megállapítása után meg kell határozni, hogy a gyermekek fejlesztését milyen pedagógiai szakaszokban kell megszervezni, és ezek a szakaszok hogyan illeszkednek a Nemzeti Alaptanterv négy fő pedagógiai szakaszához.

Az irányelvekben fogyatékosági típusonként meg kell állapítani, hogy a fejlesztés pedagógiai szakaszai hogyan helyezkednek el a kötelező oktatás életkori övezetében (5–18 év) és a jelenleg működő intézmények (óvoda, iskola, szakiskola) életkori sávjaiban, valamint a tízosztályos általános iskola osztálylépcsőiben.

A fogyatékos gyermeknél az önálló vagy részben önálló életvitel illetve a továbbtanulási szint eléréséhez, a számukra megfelelő műveltségterületek átadásához és a sérülésspecifikus, képességkorrekciós rehabilitációs feladatok elvégzéséhez, a sajátos nevelési szükségletekhez illeszkedő szocializációs feltételek kialakítását, az irányított fejlesztést korábban kell kezdeni, mint más gyermekeknél. A fogyatékos gyermekek számára a szükséges irányított fejlesztés életkori sávja 0–18 életév, időtartama pedig 18 év. Az irányelvekben a fogyatékos gyermek általános iskolai fejlesztésének feladatait csak a kö-

telező iskoláztatás jelenlegi életkori sávjánál átfogóbb fejlesztési folyamat részeként lehet meghatározni.

A fogyatékos gyermeknél az iskolai nevelés végcélját a fogyatékos felnőtt kisebb-nagyobb mértékben nehezített élet- és munkafeltételeit, életlehetőségeit figyelembevéve lehet kijelölni.

A fogyatékos felnőtt módosult életlehetőségei és az irányított fejlesztés szélesebb életkori sávja miatt az irányelveknek a Nemzeti Alaptanterv alkalmazását és a fogyatékosok általános iskolai nevelését a teljes fejlesztési folyamatba ágyazva kell bemutatnia. Az iskolai nevelés mellett a közoktatási törvényben meghatározott más fejlesztési lehetőségekről is szólni kell, és számba kell venni az elengedhetetlenül szükséges, de csak a jövőben megvalósítható közoktatási szolgáltatásokat.

A fogyatékos gyermek tízosztályos általános iskolában történő fejlesztésének eredményessége a nem fogyatékos gyermekek fejlesztésénél jelentősen nagyobb mértékben függ attól, hogy fejlődését hatéves kor előtt szakember irányítja-e, vagy pedig a fejlődés spontán módon valósul meg. Az érvényes közoktatási törvény a fogyatékoság felismerése és a szülői szándék esetén iskoláskor előtt is biztosítja a szakszerű fejlesztést. Az irányelveknek erre a lehetőségre hangsúlyozottan fel kell hívnia a figyelmet és ki kell jelölnie a főbb tennivalókat. Az irányelveknek tartalmazniuk kell a fogyatékos gyermekek korai fejlesztésének feladatait, az óvodai nevelés fejlesztési feladatait, és meg kell határozniuk azt a készségi szintet, amelyet a fogyatékos gyermeknek az óvodába, illetve az iskolába való belépéshez el kell érnie.

A beiskolázáskor a fogyatékos gyermekek között jelentős egyéni különbségek állnak fenn attól függően, hogy a gyermek részesült-e a korai fejlesztés valamilyen formájában, járt-e fogyatékosok óvodájába, vagy pedig nem. A közoktatási törvény előírja az ötéves korban kezdődő iskolaelőkészítést. A fogyatékos gyermekeknél az ötéves kor előtti hiányzó vagy különböző mértékű korai fejlesztést ebben az iskolaelőkészítési szakaszban kell kiegyenlíteni, és ekkor kell a gyermekek iskolakészültségét a beiskolázáshoz nagyjából homogenizálni. Az iskolaelőkészítés megkezdésekor fennálló jelentős egyéni különbségek miatt az iskolakészültség eléréséhez a fogyatékos gyermeknek 1–3 évre van szüksége. Az irányelvekben a fogyatékoság típusától függően meg kell határozni a fogyatékos gyermek állapotához rugalmasan illeszkedő 1–3 éves iskolaelőkészítő (iskolai életmódra felkészítő) szakasz főbb feladatait.

Az iskolaelőkészítő szakasz befejezése után a gyermekek a fontosabb képességterületeken csoportos oktatást biztosító iskolakészültségi szinten kezdik el tanulmányaikat. Az érzékszervi- és mozgásfogyatékos gyermekeknél az iskola első három osztálya az iskolai alapképességek kifejlesztését szolgálja. A 2. és 3. osztály végére ezek a gyermekek – a sérült funkciók kivételével – a nem fogyatékos gyermekek iskolakészültségi szintjét érik el, és iskolai fejlesztésük a főbb műveltségi területeken egybevethetővé válik a nem fogyatékos gyermekek iskoláztatásával. Az irányelvek kidolgozásához meg kell vizsgálni, hogy az iskolaelőkészítés 1.–3. éve és a beiskolázás után az 1.–3. osztály fejlesztési feladatai azonos vagy eltérő pedagógiai szakaszt alkotnak-e.

Az iskoláztatás során a fogyatékos gyermekek részére is biztosítani kell az iskola-rendszeren belüli átjárhatóságot. Ehhez elsősorban az azonos fogyatékosági típus iskolái közötti átlépést kell lehetővé tenni azzal, hogy az irányelvekben a pedagógiai ciklus-

kat és a részletes követelményeket az azonos fogyatékosági típushoz tartozó iskolákban legalább 70%-ban egységesíteni kell.

Az átjárhatóság következő formája az azonos fogyatékosági típus enyhébb és súlyosabb változataihoz tartozó iskolák közötti átjárhatóság. Ennek lehetővé tételéhez a két eltérő iskolatípus oktatásában követett pedagógiai ciklusok egymáshoz való viszonyát kell meghatározni. Mivel a pedagógiai ciklusok osztályfokokhoz való hozzárendelése a fogyatékosági típus enyhébb változatának iskoláiban eltérhet a súlyosabb változathoz tartozó iskolák gyakorlatától, az irányelvekben az átjárhatóság feltételeit nem osztályfokok átjárhatósági ekvivalenciájának meghatározásával, hanem a pedagógiai ciklusok ekvivalenciájával kell megállapítani.

Az átjárhatóság harmadik formája a fogyatékos gyermekek iskoláiból való átlépés a nem fogyatékos gyermekek iskoláiba, illetve a fordított irányú mozgás. Az irányelvekben foglalkozni kell ennek az átlépésnek a folyamatával és feltételeivel.

Az irányelvekben meg kell határozni, hogy a fogyatékos gyermekek oktatásában az egyes pedagógiai ciklusokban milyen követelményeket kell teljesíteni és a pedagógiai ciklusok között milyen továbbhaladási szabályok vannak, valamint azt, hogy a pedagógiai ciklusok végén milyen formában történik a tanulók fejlettségének és teljesítményének ellenőrzése.

A többségi iskola és a fogyatékos gyermekek iskolái közötti átjárhatóság a fogyatékos és nem fogyatékos gyermekek együttes oktatásának egyik előfeltétele. A fogyatékos gyermek számára, akár a fogyatékosok iskoláiban, akár a többségi iskolában tanul, a sajátos nevelési szükségleteihez legjobban illeszkedő nevelési feltételeket kell biztosítani. Az irányelveknek fogyatékosági típusonként meg kell határozni azokat az oktatási, nevelési és fejlesztési szolgáltatásokat, feltételeket, amelyeket a többségi iskolának a fogyatékos gyermek fejlesztéséhez biztosítani kell.

Az irányelveknek állásfoglalást kell tartalmazniuk arról, hogy a Nemzeti Alaptanterv a különböző fogyatékos gyermekek iskoláztatásában miként alkalmas az iskola tartalmi munkájának szabályozására.

A közoktatási szolgáltatások igénybevételéhez az irányelvekben a nevesített fogyatékosági csoportok mellett le kell írni a törvényben „más fogyatékosként” jelölt tanulókat, valamint a tanulási nehézségekkel küzdő, biológiailag nem sérült, de nehezített fejlődésmentű gyermekcsoportokat, és az irányelvekben rövid tájékoztatást kell adni ezek fejlesztésének jelenlegi lehetőségeiről és a számukra lehetséges és szükséges pedagógiai és pszichológiai szolgáltatásokról.

Az irányelvek tartalmának kijelöléséhez meg kell határozni, hogy a fenti feladatok közül melyek azok, amelyek műfaji és terjedelmi korlátok között az irányelvekben megoldhatók és melyek azok, amelyekkel az irányelveket követő más dokumentumoknak kell foglalkozniuk.